

4.3. ΕΚΦΡΑΣΗ

Μορφές έκφρασης της πίστης και των θρησκευτικών βιωμάτων

Σπάνια εικόνα της Σταύρωσης (8ος αιώνας).
Ιερά Μονή Θεοβαδίστου Όρους Σινά,
Αγίας Αικατερίνης.

Θρησκευτικό συναίσθημα και ποικίλες μορφές έκφρασης στις θρησκείες

Από τη Μονή Ευαγγελιστρίας, Βοιωτία. Αριστερά. Στο παρεκκλήσι του Αη-Γιώργη, μοναχή Ξένη, σήμερα ηγουμένη, με το όνομα Ανθούσα. Δεξιά. Στο καθολικό της μονής.

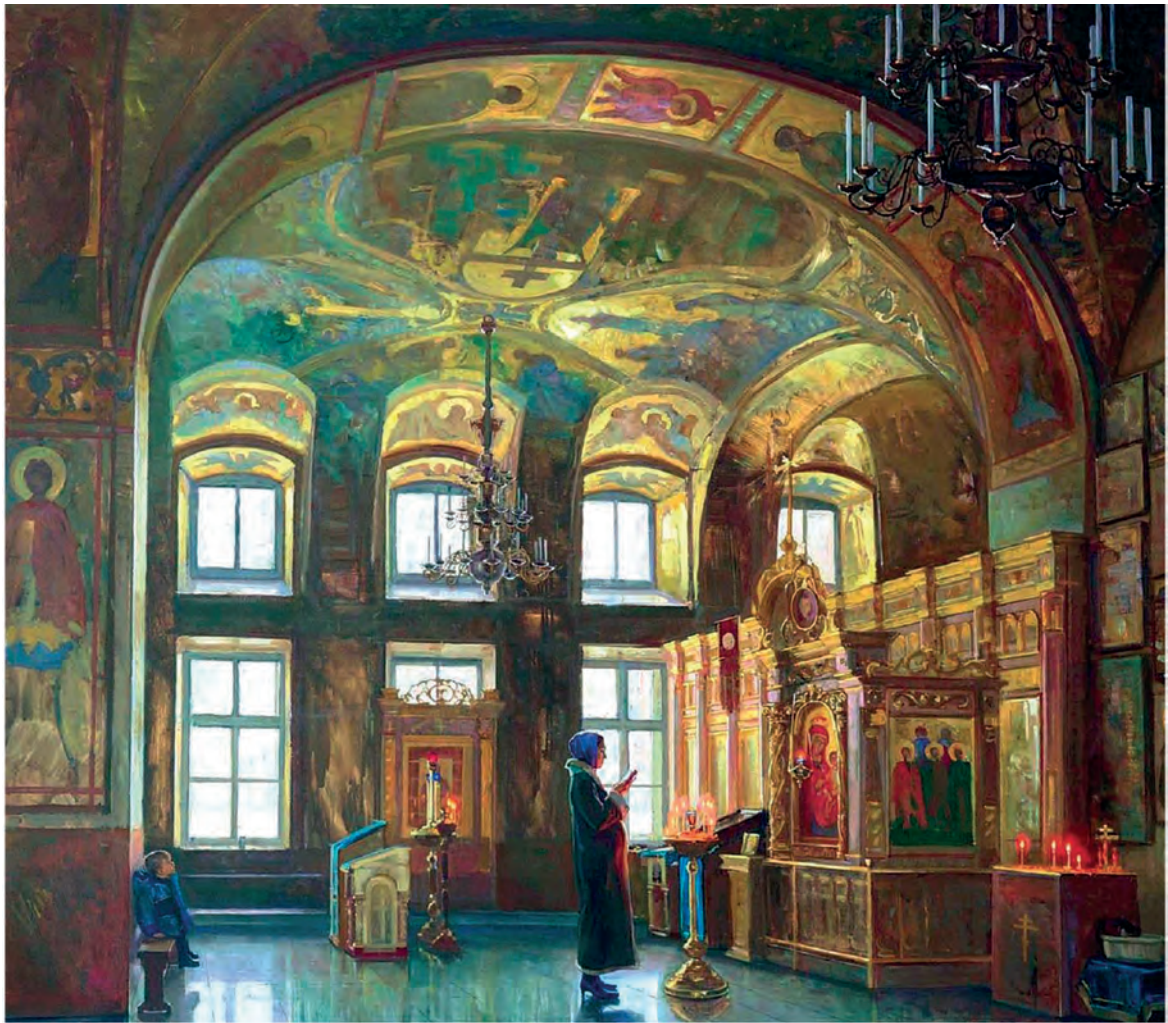
Πίνακες ζωγραφικής

Ο Αντρέι Ρουμπλιόφ, περίφημος Ρώσος ζωγράφος και αγιογράφος (1360-1438), ιστορεί την εικόνα της Αγίας Τριάδας. [Σύγχρονος πίνακας].

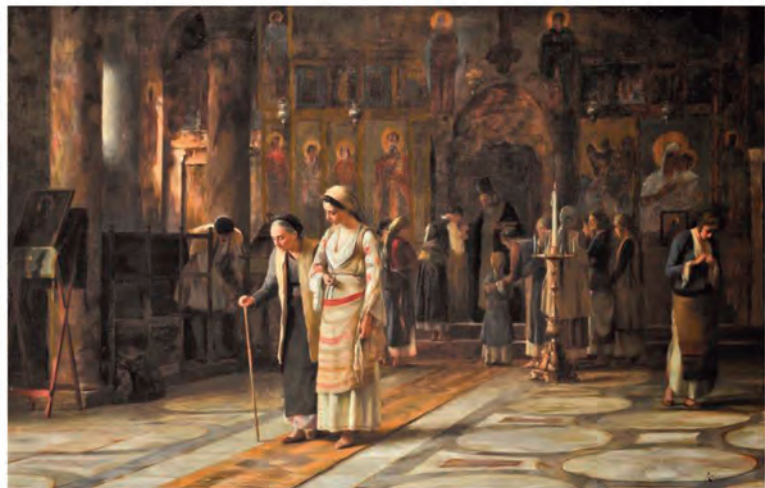
Γιούλια Κουζένκοβα, *Πάσχα* (2002).

Ντιμίτρι Πετρόφ, *Η προσευχή της εγκύου*, 2005.

Θεόδωρος Ράλλης (1852-1909),
Η Κανδήλα.

Θεόδωρος Ράλλης, *Μετά τη θεία Λειτουργία.*

Θρησκεία, πίστη και τέχνη

Γεώργιος Δροσίνης, Πίστη

Δεν έχεις πίστη, όταν τα στάχια σου
προσμένεις να γενούν σιτάρι,
κι από τ' άκαρπο δεντρί, που κέντρωσες,
προσμένεις καρπερό βλαστάρι!

Πίστη έχεις, όταν από το χέρσωμα
κι από τα αστραποκαμένα ξύλα,
προσμένεις τους καρπούς ολόδροσους
και καταπράσινα τα φύλλα. [...]

Δεν έχεις Πίστη, όταν τ' απόβραδο
προσμένεις να προβάλλουν τ' άστρα,
και με του πετεινού το λάλημα
να φέξη η αυγή ροδογελάστρα!

Πίστη έχεις, όταν –όσο αλόγιστο
Και πλάνο ο νους σου κι αν το ξέρει–
προσμένεις ήλιο τα μεσάνυχτα
κι αστροφεγγιά το μεσημέρι.

Δεν έχεις Πίστη, όταν, πιστεύοντας,
ρωτάς την κρίση και τη γνώση!
Δεν έχεις Πίστη, όταν την πίστη σου
στο λογικό έχεις θεμελιώσει!

Πίστη έχεις, όταν κάθε σου όνειρο
τ' ανάφτεις στο βωμό της τάμα,
κι αν κάποιο τάμα σου είναι αδύνατο,
προσμένεις να γενεί το θάμα!

Σπύρος Παπαλουκάς, Λιτανεία, Βημόθυρο, τεύχ. 4, 2010 σελ. 125.

Λίγα λόγια του ζωγράφου για το έργο του:

Από την καρδιώτισσα του Άγγελου Κοτάντου, στη μαυροφόρα Αποκαρδιώτισσα κι από 'κει στην Παναγία ολόφωτη, την Κεριώτισσα.

Χρήστος Μποκόρος, *Κεριώτισσα* (2013)

Πριν από καν' να μήνα μου τηλεφώνησε ο Ν. [...] και μου ζήτησε να ενδώσω στην πρόκληση μιας Παναγίας. Να Τη ζωγραφίσω, είπε, για τη γιορτή Της, τον δεκαπενταύγουστο. Βιάστηκα να του απαντήσω ότι είμαι χωμένος βαθειά μέσα στα έργα της έκθεσης που ετοιμάζω για τον Δεκέμβρη στο μουσείο Μπενάκη, ότι δεν έχω χρόνο ούτε μυαλό για κάτι άλλο. Λες κι η ζωγραφική γίνεται μόνο με χρόνο και μυαλό!

Μιλούσα εκείνες τις μέρες με το "Σαμιωτάκι", τον "ευμάθιο" Βαγγέλη Ζουρνατζή, και μού 'στειλε ψηφιακά κάποιες Παναγίες απ' το πολύτιμο αρχείο του, επιμελώς σχολιασμένες. Δεόμενες σκεφτόμουν στην αρχή ή καμμιάν Οδηγήτρια αρχετυπική, χωρίς παιδί στα χέρια, αλλά η ανορθόγραφη "Καρδιώτισσα" μου έγνεφε μουσικά κι όλο σ' αυτήν επέστρεφε το βλέμμα μου. Στην ωραιότητα της μητέρας και την παθιασμένη αναστροφή της κεφαλής του τέκνου της. Την πήρα ένα βράδυ, απεγνωσμένος από τα άλλα έργα μου κι απ' τα παθήματά μου, νύχτα βαθειά, Την έστρεψα ανάποδα, ταπείνωσα το λαμπρό Της ένδυμα κι αφάνισα τον γυιό απ' την αγκαλιά Της. Απόμεινε σκιά δεόμενη, άδεια και μονάχη. Είθε να με συγχωρέσει ο πολύς ... >

Άγγελος ο Κοτάντος, πρωτοψάλτης Χάνδακος και πρωτοϊστοριογράφος πάσης της αυτοκρατορίας, που Την εζωγράφησε δογματικώς και τεχνικώς άρτια εκείνος ο ικανότατος, αλλά εμένα μου φάνηκε ότι, έτσι όπως Την άλλαξα, ταίριαζε περισσότερο στην κατάστασή μας. Εσωστρεφώς σπαρακτική, με ένα κενό στην αγκαλιά, να προσδοκά σε μian απεγνωσμένη δέηση εξ ονόματος όλων μας και να μας απευθύνει, το σπουδαιότερο, την τρυφερότητά Της. Την άλλη μέρα ασπάστηκα το μάγουλο κι έφυγε το σημάδι, φωτίστηκε το βλέμμα της και ρόδισαν τα χείλη. Γέμισα φλόγες φωτεινές τη σκοτεινή Της αγκαλιά και το μαφόριο. Κι έλαμψε η Παναγία των κεριών, ολόφωτη. Μια φλογισμένη μαυροφόρα. "Κεριώτισσα" Την είπα -ο απατεών επ' αγαθώ- και δέομαι στη χάρη Της εν μετανοία.

Μποκόρος Χ., *Καστέλλα, το δύσκολο καλοκαίρι του 2013*,
Ιστοσελίδα Χρήστος Θ. Μποκόρος, 17/9/2016 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Επάνω: Φίκος, Wasted Love, 2014, graffiti Πειραιάς. Κάτω, αριστερά: Μιχαήλ Άγγελος, Άγγελος με κρηστή-
γιο, 1494, Βασιλική San Domenico, Bologna, Ιταλία. Κάτω, δεξιά: Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, φορητή εικόνα, 14^{ος}
αι., Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών.

Αξιολόγηση των ποικίλων θρησκευτικών εκφράσεων που εντοπίζονται στο περιβάλλον των μαθητών/μαθητριών

Το προσκύνημα των απελπισμένων

«Την αρρώστια της αδελφής μου δεν είχα άλλον τρόπο να τη συζητήσω με τον εαυτό μου, να αναμετρηθώ μαζί της, να την κατανοήσω, να την εξημερώσω, παρά μόνο με τη χριστιανική διδασκαλία και πίστη. [...] Ζητούσα λοιπόν καθημερινά και επίμονα το θαύμα. Ήθελα να 'ρθει η στιγμή που θα τα αλλάξει όλα, εκζητούσα εκείνο το *ευθέως*, το *παραχρήμα* του θαύματος που διάβαζα στα Ευαγγέλια. Γιατί όχι και στην αδελφή μου; Ήθελα να γίνει και στην πραγματικότητα αυτό που τόσο συχνά έβλεπα στα όνειρά μου, ότι η Γιούλα ήταν τελείως καλά και χαιρόμαστε και γελούσαμε. Για το ίδιο πράγμα προσεύχονταν νύχτα μέρα ο πατέρας μου και η μάνα μου. Και περισσότερο από όλους μας προσευχόταν η ίδια η αδελφή μου, με τη βαθιά και παιδική – με την ευαγγελική σημασία της λέξης – πίστη της. Μια χρονιά, αργότερα, ταξίδεψε στην Τήνο και έκανε το προσκύνημα των απελπισμένων, πήγε γονατιστή από το λιμάνι στην Παναγία. Τρέχαν τα γόνατά της αίμα, την εποχή εκείνη δεν υπήρχε η μοκέτα που υπάρχει σήμερα. Δεν την ένοιαζε το βλέμμα του κόσμου, το σχήμα της αξιοπρέπειας. Μου γυρίζουν πάντα τα άντερα διάφοροι αγέρωχοι προοδευτικοί που χλευάζουν αυτούς τους απελπισμένους ανθρώπους που σέρονται στα γόνατα γυρεύοντας τη γιαιτριά τους, όλοι αυτοί που αισθάνονται ανώτεροι από τη μάνα εκείνη που έχει κάνει τάμα, για να σταθεί στα πόδια του το παράλυτο παιδί της. Περπατώντας με το κεφάλι ψηλά στη λεωφόρο της Προόδου, δεν προλαβαίνουν να κοντοσταθούν και να αναρωτηθούν τι πόνος μπορεί να δέρνει αυτούς τους ανθρώπους. Όταν πολύ αργότερα πήγα και εγώ στην Τήνο, είδα με πόσο σεβασμό περιβάλλουν οι άλλοι προσκυνητές αυτούς που πάνε στα γόνατα. Η στιγμή της εισόδου τους στην εκκλησία είναι μια ιερή στιγμή, ένα δέος δονεί την ατμόσφαιρα».

Ζουμπουλάκης, Στ., *Η αδελφή μου*, Πόλις, Αθήνα, 2012, σελ. 29-31.

Θεόδ. Ράλλης, *Παραμονή Εορτής*.

Η Ιστορία της Ορθοδοξίας σε Πρόσωπα. Εικόνα διά χειρός Φίκου, 2012. Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο Ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο.